

**Коста Николић, Југославија, последњи дани
(1989–1992), књига 1: Сви Срби у једној
држави, Београд, Службени гласник,
2018, 530 стр.**

О распаду Југославије могу се чути различите противуречне и контроверзне оцене. У последњих двадесет и пет година о овој теми појавио се велики број радова (више стотина), а објављена је и многобројна изворна грађа. Упркос томе на многа важна питања и даље чекамо одговоре. У српској историографији и даље нема већег броја истраживача који су своје професионално усмерење окренули ка овој теми, о којој су до сада углавном писали социолози, политиколози, антрополози, публицисти и други. Један од првих српских историчара који је почео да се бави овом темом јесте Коста Николић. Последњих десет година (2010–2020) Николић је посветио изучавању процеса који су довели до распада Југославије. Прве кораке ка том циљу учињено је 2010, када је заједно са Владимиром Петровићем на Институту за савремену историју покренуо Пројекат о издавању докумената о распаду СФРЈ. После приређена четири тома грађе о распаду Југославије (један самостално и три заједно са В. Петровићем) и више научних радова написаних на ту тему,

Николић се одлучио да прикупљена знања преточи у три монографије. Овом приликом представљамо прву, чији је поднаслов *Сви Срби у једној држави*.

Који су били његови мотиви за тако нешто најбоље сведоче речи из предговора: „Намера монографије о историји распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије јесте да трага за одговором на питање зашто је дошло до тога и да ли је распад био историјска, судбинска неминовност. Али намера није да 'суди' или 'пресуђује' актерима историјских догађаја који се описују, нити да се износе вредносни судови који на било који начин могу да буду схваћени као идеолошки или под снажним утицајем политичког наратива са било које стране.” (стр. 12)

Изворну подлогу за писање књиге Николић је пре свега пронашао у документима потхрањеним у јавној интерактивној бази Међународног кривичног суда за гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије. У овој бази налази се више стотина хиљада списа који садрже неко-

лико милиона страница докумената. Осим тога, аутор је користио и оновремену штампу, пре свега листове *Политику*, *Борбу* и *НИН*. С обзиром на околност да је велики број актера југословенске кризе оставио своја сећања на тај период, аутору су била на располагању важна сведочанства људи који су били на најодговорнијим позицијама у Југославији. Истини за вољу и текстови из оновремене штампе и мемоарска литература често су оптерећени политичким ставовима. Говорећи уопште о изворној грађи, аутор је записао: „Бројна су изворна ограничења за научно објашњавање ратних сукоба. (...) Неке од најважнијих ратних ситуација уопште нису документоване, многе далекосежне и пресудне акције биле су резултат одлука донетих у уским круговима, без било каквог писаног трага. (...) Темељни егзактни подаци често не постоје, што и даље омогућава различите манипулације.” (стр. 13)

Књига коју представљамо садржи Предговор и четири хронолошко-тематска поглавља. У Предговору (7–16) аутор нас уводи у тему пишући о теоријско-методолошким проблемима са којима се сусретао, а затим даје преглед историјских извора и литературе које је користио у свом истраживању. У првом поглављу „Србија – слом старог поретка” (17–79) објашњени су догађаји у Србији крајем 1980,

као и политички успон Слободана Милошевића. Посебна пажња посвећена је Милошевићевом противљењу вишестраначју и либерализму, као и концепту „демократског социјализма” који је постао његова идеолошка основа. Указано је и на дешавања у Црној Гори током 1988–1989. када су на чело црногорских комуниста дошли Момир Булатовић и Мило Ђукановић, после чега је ова југословенска република постала савезник Србије. Долазак Анте Марковића на чело Савезног извршног већа, почетак економских реформи и сукоб Милошевића са савезном владом, такође, је нашао место у овом делу књиге. Прво поглавље Николић је завршио причом о ЈНА, упознајући нас са њеним стањем пред избијање југословенске кризе и почетком савеза између армијског врха и Милошевића, који је за циљ имао очување старог поретка.

Друго поглавље „Словенија и Хрватска – пут ка независности” (80–237) аутор почиње причом о политичкој ситуацији у Словенији током 1980, а затим указује на појаву млађих кадрова, али алтернативних политичких снага у овој југословенској републици и њиховом друштвеном и политичком деловању, који је имао јак антијугословенски печат. Приказани су и први вишестраначки избори у Словенији, промена устава и почетак

процеса одвајања од Југославије. Детаљно је анализиран сукоб словеначког и српског руководства о будућем устројству Југославије, чија се кулминација одиграла на 14. конгресу СКЈ (1989), на коме је дошло до распада партије. Осим тога, у другом поглављу Николић нас упознаје и са дешавањима у Хрватској, која се на почетку кризе држала по страни. Посебна пажња посвећена је буђењу антијугословенских и антисрпских политичких тенденција, успону национализма, као и појави Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) на политичкој сцени. Уз наставак приче о ХДЗ-у, аутор је пажњу посветио и првим вишестраначким изборима у Хрватској на којима је поменута странка однела убедљиву победу, затим првим политичким корацима нових хрватских власти, промени хрватског устава, отварању питања изласка из Југославије, стварању анти-српске атмосфере у јавности, као и политици дискриминације српског становништва (отпуштање из државне службе због националности и др.). Указано је и на положај Срба у Хрватској и објашњена њихова реакција на новонастале политичке промене, као и њихов однос са Београдом. На крају поглавља приказани су: политичка ситуација у Босни и Херцеговини, појава националних странака муслимана (СДА), Срба (СДС) и Хрвата

(ХДЗ), први вишестраначки избори у овој републици, формирање власти од поменутих политичких партија сва три народа, као и почетак сукоба око дефинисања „суверене Босне и Херцеговине“.

У наредном поглављу „Са нама нема неизвесности“ (238–291) приказано је политичко стање у Србији на почетку 1990, а посебно проблеми са САП Косово. Посебно су анализирани ставови Слободана Милошевића о распаду Југославије и питању граница између југословенских република, за које је сматрао да не могу бити узете за нове државне границе уколико дође до распада земље. Указано је и на процес обнове вишестраначја у Србији, појаву првих опозиционих партија (Демократска партија, Српски покрет обнове и др.) и њихових лидера, као и на трансформацију СК Србије у Социјалистичку партију Србије. Пажња је посвећена и првим вишестраначким изборима на којима је СПС однео убедљиву победу, чиме је Милошевић успоставио практично апсолутну власт у Србији.

Последње поглавље „Почетак распада“ обимом је највеће (292–513), а почиње причом о операцији „Штит“, чији циљ је био заустављање илегалног увоза наоружања у Југославију, а пре свега у Хрватску. Пажња је посвећена и процесу стварања републичких војних формација у Сло-

венији и Хрватској, које ће касније прерасти у војске ове две државе. Приказано је и заостравање политичке кризе у Хрватској, продубљивање међунационалних суревњивости између Срба и Хрвата, оружаном организовању Срба у Хрватској, самостално или подржавано из Београда, као и почетак оружаних сукоба две стране. Неспособност федералног председништва да заустави кризу, а о чему се говори практично кроз целу књигу, достигла је врхунац 1991, када главну улогу преузимају републички председници који у директним преговорима покушавају да пронађу решење. Аутор кроз анализу тих преговора скреће пажњу да су чврсти и непроменили ставови хрватског и словеначког председника Туђмана и Кучана с једне и српског председника Милошевића с друге стране, учинили ове преговоре јаловим. Као врхунац политичке кризе у Југославији анализиран је и приказан проблем доласка на чело председништва СФРЈ Стјепана Месића, чему су се снажно успротивили Србија и ЈНА. Указано је и на деловање спољног фактора на југословенску кризу, пре свега на активности САД и Европске економске заједнице. У посебном делу овог поглавља приказани су и протести српске опозиције против режима Слободана

Милошевића у марту 1991. године. У овом поглављу, такође, говори се и о проглашавању независности Хрватске, али и о чврстом опредељењу Срба који су живели у овој југословенској републици да остану у Југославији и о подршци српских власти таквој политици. Кроз пример Жељка Ражнатовића Аркана аутор анализира коју улогу су имали обавештајни и криминални кругови на почетак оружаних сукоба у Југославији. Поглавље, као и читаву књигу, засвођује прича о ратним циљевима Словеније, Хрватске и Србије.

Књига је писана у позитивистичком духу и обилује бројном фактографијом. Коришћењем бројних и опширних цитата аутор је читаоцима дао прилику да сами изведу одређене закључке. Ипак основни тон књизи даје велики број примарних историјских извора. Због тога смо сигурни да ће ова књига бити добар темељ за све истраживаче који у будућности буду одлучили да се баве овом темом. Остаје нам да се надамо да ће преостале две најављене књиге, које би требало да говоре о ратовима у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, што пре угледати светлост дана.

Марко Б. Милетић